

אֵילֹן נָאָה

[illegible]

מאת הרב ישראל נאה שליט"א

(בס"ד, אנטוורפן. ימי ניסן תשע"ח. גליון 230)

[illegible]

מקור וטעם למנהג ש"אין אוכלים מחוץ לבית בחג הפסח"

כדאמרי אינשי: "פסח - מישט מען זיך נישט"

בעיתון "המבשר" (מערב פסח תש"ע), בקשו לדעת, היכן נמצא המקור למנהג ישראל בהרבה קהילות, ש"אין אוכלים בחג הפסח איש אצל רעהו", וכן לא ת"ח אצל ת"ח – **"פסח - מישט מען זיך נישט"**.

זכיתי למצוא מקור וטעם למנהג, ותשובתי הקצרה התפרסמה אז בעיתון הני"ל. עתה אני מוסיף דברים אחדים:

כל דיכפין ייתי ויכול?

א. ראשית יש להעיר, כי מתוך דברי חז"ל, **נשמע לכאורה**, שלא נהגו כן מקדמת דנא, כי הרי כולם היו מכריזים: **"כל דיכפין [=הרעב] ייתי ויכול, כל דצריך ייתי ויפסח"**. כלומר, כולם היו אוכלים איש אצל רעהו בחג הפסח.

הטעם שקבעו בהגדה להכריז 'כל דיכפין' וכו' גם בזמן הגלות? נאמרו ע"ז כמה פירושים בראשונים. ויש ראשונים המבארים, כי אין הכוונה בהכרזה דווקא לעניים, אלא 'לבני ביתו' וכו' ב.1 שהרי אין פותחין דלת הבית ומכריזין.

עניים העומדים בשבת מחוץ לבית?

ב. במשנה הראשונה של מסכת שבת נאמר: "כיצד - העני עומד בחוץ ובעל הבית בפנים, פשט העני את ידו לפנים ונתן לתוך ידו של בעל הבית, או שנטל מתוכה והוציא, העני חייב ובעל הבית פטור" וכו'.

ג. לכאורה, תמיהה רבתי לפנינו, עניינם רעבים באים לבתים יהודים ביום ש"ק, בימי החורף הקרים והגשומים, ובני הבית מסרבים לקיים מצות הכנסת אורחים עניים, ונותנים להם מאכלי שבת רק דרך חלון ביתם?

אוכלי 'חולין בטהרה' – בארץ ישראל

ד. תשובה לדבר: בימיהם, היו רבים נזהרים ביותר לאכול 'חולין בטהרה', בעיקר בארץ ישראל.² זה לשון הגמ' (גיטין נג. ע"ז נה:): "אסור לגרום טומאה לחולין שבארץ ישראל". וברש"י (גיטין שם. ומשנה חגיגה יח: (ורש"י שם): "אסור לגרום טומאה - מפני 'פרושים' שאוכלין חוליהן בטהרה".³

1. רש"י (בהגש"פ) ועוד. וראה 'הגש"פ מתיבתא' ('אוצרות ההגדה', עמ' קס). **המביאים את כל הפירושים.**
2. בירושלמי (שבת א, ג) אמרו: **"כל מי שהוא קבוע בארץ ישראל, ואוכל חולין בטהרה וכו' וקורא את שמע בבוקר ובערב, מובטח לו שהוא מחיי העוה"ב".** יש מן הראשונים שכתבו, שאף ב'חוץ לארץ' היו אוכלים חוליהן בטהרה. (ספר 'העיסור' (ח"ג עמ' 268, ועמ' קל). ובארוכה ב'שו"ת הרי"ד' (סי' כה). עיי'ש בנוגע ל'אפר פרה', עד איזה תקופה היה להם. בירור בזה, בשו"ת 'בית מרדכי' (ח"ב סי' טו): **'אפר פרה אחר חורבן הבית'.**
3. לשון הרמב"ם: **"הנהגה לאכול חולין בטהרה, הם הנקראים פרושים".** (ה'ל' אבוה"ט יג, א). על כל עניין 'אכילת חולין בטהרה', ראה ב'אנצ"ת' (ערכים: 'חבר', 'חלין', ו'טהרה'). ויש מהראשונים שכתבו בטעם החיוב

ה. אם נקבל את העובדה שרובא דעלמא היו אוכלים חולין בטהרה, וחששו מאד ממגע עם בני אדם, ובפרט 'מגע עמי הארצות', יובן היטב כוונת המשנה: "העני עומד בחוץ ובעל הבית בפנים". גם העניים עצמם לא התמרמרו, וידעו היטב כי הם באים במגע יד עם אנשים רבים.

ו. כאן כבר לא שייך לומר את הסברא של "עד אחד נאמן באיסורין"⁴ וכן לא את הדברים הנוקבים שכתב המהר"ץ חיות בפירושו.⁵

תקנת חכמים: פסח - מישט מען זיך נישט!!

ז. בדומה לאמור: בפסח נזהרים מ'חמץ במשהו' (כפסחים כט: ועיי' יסמ"ג ל"ת קלח, ועוד ואכמ"ל), ולא כל אדם מהמון העם יכול להישמר היטב, לכן תיקנו והנהיגו - בזמן מן הזמנים, לבל יאכל אדם חוץ לביתו בחג הפסח. ולא חילקו בין בני תורה לבין המון העם, 'כדי שלא לביישם'. [מובא כ"פ במשנה בנוגע לתקנות שעשו חכמים "כדי שלא לבייש". בודאי בראשונה, היו ת"ח מתארחים אצל ת"ח בחג הפסח]. משום כך, לא היה גם מקום למפרשים ולפוסקים ז"ל, לציין במפורש, מנהג זה, של "אין מתארחים בפסח איש אצל רעהו" – "פסח - מישט מען זיך נישט"! ונמסרו הדברים בע"פ מדור לדור.

לטהר את עצמו ברגל, שהוא כדי שיאכל חולין בטהרה. נצטט לדוגמא מש"כ בפירוש 'הכתב והקבלה' (שמות יב, טז) בנידון, וז"ל: "מקרא קדש". ערש"י. ולשון 'מכילתא' (כאן, כפי גרסת הגר"א) 'קדשהו במאכל ובמשתה ובכסות נקיה', וכו'. ונ"ל כוונתם, למה דאיתא ('ילקוט', כי תשא רמז שפו) בשם 'תנא דבי אליהו': [פט"ו] - 'והתקדשתם והייתם קדושים' (ויקרא יא, מד) - מכאן היה ר"ג אוכל חולין בטהרה. אמר, לא לכהנים בלבד נתנה קדושה מסיני, אלא לכל ישראל. וכ"כ תוס' (חולין ב: ד"ה יטמא בחולין) ממקרא זה, אזהרה לכל ישראל שיאכלו חוליהן בטהרה, וכמ"ש רמב"ם (סוף הל' טומ"א), שהפרישה מן הטומאות, מביאה לידי טהרת הגוף ממעשים רעים. וטהרת הגוף, מביאה לידי קדושת הנפש מן הדעות הרעות, וקדושת הנפש גורמת להידמות לשכינה. הנה הפרישה היתה הלז, אף שבכל ימות השנה אי אפשר להזהיר בה את ההמון, עכ"פ, מזהרים עליו בימי הרגל. וכבר כתב המג"א (סי' תרג בשם הישלי"ה) דאף שכולנו טמאי מתים, יכולים לאכול חולין בטהרה. ולזה אמרו (ר"ה טז. [תו"כ עד]) 'ובנבלתם לא תגעו' (ויקרא יא, ח) - ברגל, שחייב אדם לטהר עצמו ברגל. וממשמעות דברי הרמב"ם, הוא מה"ת (עיי' 'משנה למלך' סוף הל' טומ"א). הנה ע"ז אמרו כאן, 'קדשהו במאכל במשתה ובכסות נקיה'. ולפי"ז גם ר"ה ויה"כ, שנאמר בהם 'מקרא קדש', גם בהם יתחייבו בכל אלה, (עיי' מג"א ססי' רמב) שכתב, דביו"ט אוכלין בטהרה". וכו'. עיי"ש בהמשך דבריו.

4. רש"י בגיטין (ב:) מבאר כי הטעם ש"עד אחד נאמן באיסורין" הוא: "שהרי האמינה תורה כל אחד ואחד מישראל על הפרשת תרומה ועל השחיטה ועל ניקור הגיד והחלב".

5. דברי מהר"ץ חיות (במס' נדה לד.) המובאים להלן, אינם עומדים בסתירה למנהג "פסח מישט מען זיך נישט", אלא אדרבא, מכאן אנו למדים עד כמה נזהרו אבותינו זהירות כפולה ומכופלת בפסח כאמור. הוא מפרש את דברי הגמ': "טומאת עם הארץ ברגל כטהרה שוויהו רבנן, דכתיב (שופטים כ, יא) 'ויאסף כל איש ישראל אל העיר כאיש אחד חברים', הכתוב עשן כולן חברים". וז"ל המהר"ץ: "בירושלמי (ב"ק לג:), למדו זאת מהפסוק 'כעיר שחבורה לה יחדיו' (תהלים קכב, ג) – 'עיר שמחברת את ישראל זה לזה'. ובירושלמי (חגיגה כא.) למדו מהפסוק הנ"ל שהכל נעשים חברים בשעת הרגל. וכבר התעורר הרב 'יפה מראה' [על הירושלמי] על השינוי הזה. ונ"ל דשניהם עניין אחד הם. וכבר כתב הרמב"ם ('מורה נבוכים' ח"ג, פמ"ג): 'אבל ה'ימים טובים' הם כולם לשמחה ולקיוצים שיש בהם הנאה, שבני אדם צריכים אליהם ברוב. ויש מהם תועלת גם כן בענין האהבה שצריך שתהיה בין בני אדם בקיוצים המדיניים וכו'. וטעם תועלת החג הוא ידוע - למה שיגיע לאדם מן הקיוצ ההוא מהתחדש התורה בהפעלות ההוא והתאהב בני אדם וחברים קצתם אל קצתם'. עיי"ש.

וכבר אמרו חז"ל (סנהדרין קג:): 'גדולה לגימיה וכו' ומקרבת את הרחוקים' וכו', ומשרה שכינה על נביאי הבעל'. וודאי להיפוך, גדול הפירוד במה שאדם מונע עצמו מלאכול אצל ישראל חבירו, ובפרט רעה, שאינו נאמן אצלו על המעשרות ועל הטהרות. ולא לחינם אמר רבי עקיבא כשהיה ע"ה, 'מי יתן לי ת"ח' וכו'. והיה עיקר הסיבה ל'עליית הרגל' משום לחבר את ישראל ליבות ישראל ז"ל. אבל עדיין לא תושג המטרה, אם לא יהיו נאמנים זל"ז לטהרות. וראו חז"ל עצות מרחוק להשבית המונע, שלא יבוא השטן לרקד ביניהם בימים הקדושים הללו, לגרום שנאה ופירוד הלבבות. ועשו כל ישראל 'חברים' בשעת הרגל. ואף עמי הארץ נאמנים אז על יינם ועל שמנם. ומפני זה, הרשות ל'חבר' ו'עם הארץ' לאכול יחד לחם, ולהיות יחד בסעודת מרעים. וע"ז תגדל האהבה, ויתחברו הלבבות זה לזה". עכ"ל המהר"ץ חיות.

'חולין בטהרה' בפסח

ח. זאת ועוד, בחג הפסח הקפידו ביותר על אכילת חולין בטהרה: בירושלמי שבת (א, ג): "תני, ב"ש אומרים, לא יאכל זב פרוש עם זב עם הארץ, וב"ה מתירין. ומה טעמיהן דב"ש. שהוא מתרגל עמו בימי טומאתו. הוא מתרגל עמו בימי טהרתו. רבי חייא רובא, מפקיד לרב: אין את יכול מיכול כל שתא חולין בטהרה אכול. ואם לאו תהא אכילת שבעה יומין מן שתא.⁶ [ועי' גם רמב"ן (נדה ו.)]. מיכן היה ר' פנחס בן יאיר אומר, זריזות מביאה לידי נקיות. נקיות מביאה לידי טהרה. טהרה מביאה וכו'.

ט. רוב הראשונים ומפרשי הירושלמי, מבארים, כי "שבעה יומין מן שתא", הכוונה לז' ימים שבין יכסה לעשור.⁷

י. אולם יש מהראשונים המבארים, כי הכוונה דווקא לז' ימי הפסח. רבינו מנחם (על הרמב"ם חמץ ומצה, א, ה) כותב: "ר' חייא מפקיד וכו' ז' ימים בשתא". ומפרש הרב 'בעל העיטור'⁸ בשם אביו, דעל ז' ימי הפסח קאמר, ומשום חשש חמץ.⁹

מכל האמור, ניתן להסיק: חכמינו נזהרו ונמנעו בימי חג הפסח לאכול איש אצל רעהו.

6. תרגום: "ר"ח הגדול, ציווה לאחינו - לרב, אם אתה יכול לאכול כל השנה חולין בטהרה, אכול, ואם לאו, אכול בטהרה שבעה ימים בשנה".

7. ראבי"ה (ח"ב - מסכת ר"ה, סי' תקכט מביאו הרא"ש בסוף ר"ה): "וקבלתי, שאלו שבעה ימים הם שבעה ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים". על ב' ימי ר"ה ויוהכ"פ, לא היה צריך להזהיר. (עי' טואו"ח סי' תרג). ועי' ביאור זרוע' (ח"ב סי' רנז בשם ר"נ גאון) וראה 'הירושלמי כפשוטו' (עמ' 34 ובהוספות עמ' 525) שהביא כמה נוסחאות מגאונים וראשונים על אלו ז' ימים מדובר בירושלמי.

8. עי' 'עיטור' (ח"ג עמ' 268 ועמ' קל שם).

9. ב'יתור' ש' (ח"י עמ' 272) משער, כי הכוונה ב"חשש חמץ" שכתב 'בעל העיטור' היא: "שהיו מחמירים שלא לאכול מחמשת המינים הראויים להתחמץ, מחשש חמץ, מלבד החיוב מצה, ולא אכילת רשות, כמו שיש חרדים, המחמירים ע"ע כן". ויש מבארים, שלא דווקא 'משום חשש חמץ', אלא משום חולין שנעשו על טהרת הקודש. ומביאים ראיה משנה מפורשת (נדה י, ו): "בראשונה היו אומרים, היושבת על דם טוהר, היתה מערה מים לפסח", וברש"י: 'לקרבן פסח'. אבל ברמב"ם (בפיה"מ שם ובמאירי שם עפ"י) משמע פירוש שונה: "בראשונה היו אומרים וכו', ואמר התנא בזה, שבראשונה היו סבורין שחולין שנעשו על טהרת הקודש כקודש דמו, ומש"ה היו אוסרים אותה ליגע בחולין שנעשו על טהרת הפסח, ולא היו מתירין לה רק עירוי המים לעיסה בלבד, וחזרו לומר שחולין שנעשו על טהרת הקודש אינן כקודש, והתירו לה שתיגע בחולין שנעשו על טהרת הקודש וכו'. הרי הרמב"ם מפרש, שלא על קרבן פסח, רק על מצה. כי כאמור, היה להם מנהג לאכול בפסח, חולין שנעשו על טהרת הקודש. ועי' גם 'משך חכמה' (ויקרא מג, כג).